

МОБІЛІЗАЦІЙНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Смагін В.Л., доктор економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, vlsmagin50@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9292-6892

Ільченко В.Ю., кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, nika-ivg@ukr.net, orcid.org/0000-0003-4318-0999

Малахова Ю.А., кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, yu.malakhova@ntu.edu.ua, orcid.org/0000-0002-8769-7597

Юркевич О.М., кандидат економічних наук, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна, ok.yurkevich@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8172-0186

UKRAINE'S MOBILIZATION FINANCIAL POLICY IN MARITAL STATE CIRCUMSTANCES

Smagin V.L., Economics (Dr.), National Transport University, Kyiv, Ukraine, vlsmagin50@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9292-6892

Ilchenko V.J., Ph.D, National Transport University, Kyiv, Ukraine, nika-ivg@ukr.net, orcid.org/0000-0003-4318-0999

Malakhova Yu.A., Ph.D., National Transport University, Kyiv, Ukraine, yu.malakhova@ntu.edu.ua, orcid.org/0000-0002-8769-7597

Yurkevich O.M., Ph.D, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, ok.yurkevich@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8172-0186

Постановка проблеми. З перших днів військової агресії Росії проти нашої держави найважливішою складовою забезпечення національної безпеки повинна бути сформована фінансова доктрина в умовах війни, де домінуючу роль повинна відігравати фінансова політика на основі мобілізаційного розвитку. Не зважаючи на значний нагромаджений теоретико-практичний матеріал щодо розв'язання проблем нарощення фінансових ресурсів та їх ефективного використання в умовах мирної економіки України, в теперішній час війни існує об'єктивна потреба поглибленого осмислення і дослідження специфіки фінансово-економічних відносин на базі формування нової ідеології функціонування мобілізаційної політики в межах уже воєнної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних, практичних аспектів фінансової політики та її особливостей функціонування в критичних умовах військової агресії знайшли відображення у працях таких зарубіжних вчених: Ф. Бастія, М. Марковіца, Дж. М. Кейнса, А. Маршалла, В. Шарпа, Дж. Стігріца та інші. Серед вітчизняних вчених слід відзначити: О. Барановського, А. Даниленка, А. Гриценка, В. Зимовця, З. Варналія, В. Лагутіна, В. Опаріна, В. Федосова, І. Лютого та інших.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та практичного втілення особливостей мобілізаційної фінансової політики в умовах військового стану та висвітлення підходів щодо розв'язання проблем нарощення фінансових ресурсів в національну економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна об'єктивно змінює політичні та економічні моделі організації української держави, а також зв'язки між ними. Протягом усього 30-річчя існування України функціонувала кланово-олігархічна модель політико-економічного розвитку. Унікальність України полягає у тому, що ці олігархічні угруповання з часом реформувались у фінансово-промислові конгломерати, які стали ключовими гравцями впливу в державі на політику та економіку. Відповідно, вони визначали шляхи її функціонування і розвитку через інститути влади, що суттєво впливало на зміст тактики та стратегії фінансово-економічної політики.

В час військової агресії значно зменшився вплив міцні фінансово-промислових конгломератів, більшість власників яких залишили країну. В той же час, в ході війни значно зміцнили свої позиції в суспільстві публічні інститути влади і, відповідно, гостро постало питання про формування більш адекватної та ефективної моделі вітчизняної економіки з новим наповненням фінансової політики на базі мобілізаційного розвитку.

За визначенням енциклопедичного словника, мобілізація (від латин. mobilis – рухомий) – надання кому-небудь, або чому-небудь активного стану, зосередження сил та засобів для досягнення якої-небудь мети. Як зазначає в своїй монографії В. Токар, що «не існує чіткого розуміння за рахунок

чого, яким чином досягають зосередження сил та засобів, немає ідеологічного нашарування про обов'язковість абсолютно жорстких методів і заходів. Головний результат мобілізаційного розвитку полягає в досягненні чітко окресленої мети, яка сама собою слугує додатковим стимулом, виконує роль консолідаційної ідеї» [1].

Заслугує на увагу визначення економічної мобілізаційної моделі суспільства як особливої форми соціально-ринкового господарства, до якого важко застосувати загальнозживані критерії, що дали б змогу окреслити конфігурацію її економічної структури [2].

Віртуальний економічний словник трактує мобілізаційну економіку як «тип економічних відносин, за яких всі ресурси країни спрямовують на одну або кілька пріоритетних цілей на шкоду іншим галузям, що порушує гармонійність розвитку країни» [3].

На нашу думку, можна критично поставитися до того, що виникає потенційна ймовірність значного погіршення стану інших галузей економіки країни, внесення певної дестабілізації, особливо в умовах військового стану, але ця надзвичайна ситуація, коли існує загроза існуванню України як суверенної держави, потребує виходу за межі традиційного підходу до трактування мобілізаційної моделі економіки країни, зокрема фінансової системи як її складової.

Одночасно вдале використання елементів нестабільності для стимулювання позитивних трансформацій через додатковий поштовх для активізації підприємницької ініціативи в суспільстві, орієнтації на досягнення надзвичайних організаційних форм має право на існування.

Узагальнюючи вищезазначене, можна сформулювати «ядро» мобілізаційної воєнної економіки України через ефективну концентрацію фінансових ресурсів у стратегічних пріоритетних напрямках вітчизняної економіки – військово-промисловий комплекс, IT-галузь, науковомісткі, інноваційні галузі, паливно-енергетичний комплекс тощо – при поєднанні адміністративних і ринкових методів управління, дієвості інституційного ресурсу, тобто активної ролі держави та активної ролі суспільства в цілому.

Політика часто розглядається «як керівна діяльність держави й різних суспільних органів, інституцій, у процесі якої ставляться загальнодержавні цілі, що поєднують з прагненням утримати (або завоювати) владу» [4]. У теорії суспільного вибору політика визначається як процес обміну між громадянами та державою, коли перші добровільно погоджують обміняти свою частку витрат з утримання держави на послуги, які вони споживають спільно [5].

У фінансовій науці і практиці визначення змісту фінансової політики було сформовано в кінці ХХ ст. через вирішальну роль держави в розбудові адміністративно-командної економіки на базі жорсткого контролю з боку влади на всіх рівнях управління за розподілом фінансових ресурсів. При цьому акцентувалась увага тільки на державних фінансах.

Фінансова політика визначає базові принципи й механізми організації та регулювання руху фінансових ресурсів як на державному рівні, так і на рівні окремо взятого регіону, корпорації чи підприємства, галузевого комплексу [6, 7]. Нині формування фінансової політики в Україні відбувається в умовах посиленого фінансування збройних сил країни та фінансової допомоги з боку світового співтовариства.

На нашу думку, за останні два десятиліття у вітчизняних працях науковців збереглася різноманітність поглядів щодо трактування сутності фінансової політики, як складного багатовекторного явища, що має забезпечити виконання функцій держави в плані розподілу фінансових ресурсів на всіх рівнях управління та гарантію фінансової безпеки держави в цілому. Українські вчені П. Юхименко, Ф. Ярошенко і Т. Єфименко [8, 9] розширили зміст поняття «фінансова політика» за рахунок включення фінансів регіонів та галузей економіки. Л. Лазебник [10] вводить в зміст «фінансова політика» регулювання і кредитні потоки. На думку В.М. Опаріна, фінансова політика в широкому сенсі відображає всі сторони функціонування фінансів та охоплює монетарну (грошово-кредитну) й фіскальну політику. Основа фінансової політики у вузькому сенсі є саме фіскальна політика [11].

Сутність фінансової політики є важливим і необхідним предметом дослідження сучасної науки. Безумовно, дієвість фінансової політики зумовлюється, насамперед, об'єктивними чинниками – загальним станом фінансової системи, її збалансованістю та ефективністю. На думку авторів, зміст сучасної фінансової мобілізаційної політики слід розглядати у взаємозв'язку з формами та методами державного регулювання фінансів в умовах військового стану на території України.

Широке розуміння змісту фінансової політики повинно враховувати наявність не тільки розподільчої функції фінансів, а й інших функцій, включаючи виробничу. Багатогранність сфери фінансової політики реалізується не тільки через державні фінанси, але і через фінанси господарюючих суб'єктів та домогосподарств на базі використання необхідних фінансових та

монетарних важелів у різних формах. Слід зазначити, що від початку російського вторгнення значні втрати понесли підприємства та домогосподарства. Так, за оцінками Київської школи економіки тільки прямі втрати – житлових будинків, промислових підприємств, інфраструктури – становлять майже 136 млрд. дол. Металургійне виробництво, як локомотив української економіки й експорту, втратило до 2/3 активів і скоротилося на 70% [12].

Необхідними умовами ефективної реалізації фінансової політики в умовах війни є формування правової бази фінансово-економічних відносин на базі військових законів, їх узгодженість і несуперечливість. Це означає істотне збільшення масштабів мобілізаційної участі держави у фінансуванні величезних військових витрат і, в той же час, скорочення фінансування невійськової сфери. Фінансова політика в широкому розумінні у військовий час повинна оперативно реалізовувати виробничу функцію фінансів саме у військово-промисловому виробництві через різке збільшення фінансування державного замовлення на виробництво військової техніки, розробки її новітніх зразків на вітчизняних державних і приватних підприємствах. Тобто мова йде про кардинальну перебудову довоєнного виробництва на військовий лад. Ця проблема гостро актуалізувалася у зв'язку з тим, що у довоєнний час фінансування оборонного комплексу здійснювалося за залишковим принципом.

Виробничі потужності на сході й півдні України в значній мірі зруйновані, зокрема один із найбільших металургійних заводів країни в м. Маріуполі – «Азовсталь», тоді як промисловість західного регіону постраждала в менших масштабах. Внаслідок війни виробнича діяльність в низці секторів і регіонів країни наразі взагалі відсутня. Відповідно держава несе великі економічні втрати через недофінансування дохідної частини бюджету. Прогнозується, що ВВП країни у 2022 році впаде на 30%, рівень інфляції сягне 33%, а рівень безробіття становитиме 35% [13].

В екстремальних умовах війни, успіх у реалізації фінансової політики пов'язаний з ефектом репутації влади. Позитивна репутація сприяє сталості й дієвості фінансової політики, навпаки, негативна репутація знижує ефективність реалізації фінансової політики. Влада, яка має позитивну репутацію, справляє більш вагомий вплив на ринкові очікування економічних суб'єктів. Українські негативні впливають на реалізацію фінансової політики існуючий дисбаланс повноважень між гілками влади, закритість влади для суспільства, високий рівень корупції.

У сучасному світі Україна досі не має ефективної і дієвої національної єдності, згуртованості щодо майбутньої стратегії розвитку. Це породжує системні ризики внутрішнього розколу в державі і зовнішнього втручання під різними вигаданими причинами. Відсутністю політики національної єдності влади і суспільства одразу починають користуватися і паразитувати країни, які мріють про геополітичний ревізіонізм. І перший приклад – це Росія, що скористалась відсутністю взаємодії громадянського суспільства і державних інститутів, які повинні були забезпечувати фінансово-економічну безпеку і національну безпеку в цілому в довоєнний час.

Сучасний зміст фінансової політики країни формується в умовах війни, пов'язаною з нею економічною кризою та високими темпами інфляції, що не могло не позначитися на її механізмах, інструментах та методах реалізації. Зазначимо, що набір інструментів фінансової політики в умовах воєнної економіки доволі обмежений, тому необхідно напевно знати, які інструменти та в яких конкретно обставинах працюватимуть дієво, які будуть працювати продуктивно, які будуть неефективними, і який буде кінцевий результат. У цій ситуації важливе значення має досвід країн світу, економіки яких функціонували в умовах війни (Ізраїль, Південна Корея, Тайвань тощо), а також критична оцінка власного досвіду перебудови національної економіки з початку військової агресії Росії 2014 року.

У практиці розвинутих країн світу в той чи інший період застосовувалися різні моделі фінансової політики, які виявлялися доволі успішними. Очевидно, що оцінювання умов їх реалізації має вирішальне значення під час вибору певної моделі фінансової політики в екстремальних умовах війни. Вважаємо, що головним для реалізації ефективних моделей фінансової політики є формування дієвих інститутів, необхідних для створення сприятливого інвестиційного клімату в національній економіці. Будь-яка успішно діюча модель фінансової політики повинна найбільш повно використовувати сильні сторони (конкурентні переваги) національної економіки.

Загальноекономічна ситуація в Україні настільки складна, що будь-яка модель фінансової політики не може пропонуватись як панацея або ідеальне рішення. Прорахунки у фінансовій політиці в Україні протягом останніх 30-ти років призвели до величезних диспропорцій між фінансовим і реальним секторами національної економіки, різкого скорочення інвестиційних ресурсів, формування неефективного малорозвинутого фінансового сектору загалом.

Одна з найбільших загроз для фінансової політики України в умовах війни – це різкі інфляційні збурення, які створюють зміст усіх фінансових процесів і явищ. Ефективне реагування на

інфляційні збурення – серйозне випробування для будь-якої влади. Наявність постійного інфляційного тиску свідчить про необхідність прискорення структурних реформ в економіці та фінансовій сфері. У кінцевому підсумку саме радикальні заходи на макро- і мікрорівнях створять надійне підґрунтя для ефективного контролю за інфляційним процесом.

Таким чином, фінансова політика України істотно відстає від світових стандартів розвинутих країн світу за складом фінансових інструментів, за ефективністю функціонування інститутів влади та фінансових інститутів.

Суперечливість фінансової політики в Україні та її неефективність обумовлені, насамперед, об'єктивними проблемами економіки монополюльно-олігархічного типу, зокрема: слабкістю вітчизняного ринку корпоративних цінних паперів (спекулятивний капітал іноземних і національних інвесторів, нереалізований у дієві інвестиційні потоки, значною мірою підірвав структуру цього ринку, визначивши подальшу тенденцію знецінювання фінансових активів, що обертаються на ньому); малою місткістю ринку державних цінних паперів; нестабільністю національної грошової одиниці; високим інфляційним потенціалом. В умовах панування тіньової економіки фінансова політика, як правило, реалізує інтереси не суспільства, а окремих фінансово-економічних угруповань та олігархічних кланів. Непослідовний і суперечливий характер фінансової політики української держави збільшив дестабілізуючий вплив несприятливих чинників на розвиток економіки в цілому.

Війна з Росією переходить в довгостроковий, затяжний формат, результатом якого є необхідність утримати економіку в Україні на рівні, щоб запобігти глибоким кризовим явищам. На практиці це означає оптимальний розподіл наявних фінансових ресурсів для необхідної підтримки обороноздатності країни та населення, а також створення умов регенерування цих ресурсів бізнесом. Це зумовлює необхідність переформатування пріоритетів фінансової політики, які повинні базуватися на науково обґрунтованій концепції функціонування воєнної економіки і давати можливу за цих умов поточну макроекономічну збалансованість. Потрібно наголосити, що в Україні не спрацює звичайне коригування макроекономічної програми, у зв'язку з масштабами військової агресії, яких не знало людство після закінчення Другої світової війни. Надзвичайні виклики повинні формувати і надзвичайну фінансову політику та надзвичайну фінансову підтримку з боку держав – союзників України, включаючи в неї не лише уряди країн, але і корпоративний сектор, міжнародні неурядові організації.

Військова агресія дестабілізує вплинула на вітчизняний бізнес. Підприємницькі структури стикнулись з різким зростанням цін на енергоресурси та сировину, втрати логістичних зв'язків, відсутністю повноцінного кредитування та дефіцитом професійних трудових ресурсів. Адаптація, за даними Агенства ООН у справах біженців, з моменту повномасштабного вторгнення Росії кордон України на виїзд перетнули понад 9 млн людей [14]. В підсумку, суттєва кількість підприємств різної форми власності через військову агресію зупинили виробничо-економічну діяльність і змушені розпочинати з «нуля» тривалий процес відновлення бізнесу. Окреме питання – продовження роботи підприємств, що перебувають під тимчасовою окупацією та військових дій. Їх виробничий процес і отримання замовлень може бути реалізований тільки в разі їх переміщення в безпечні місця. Цілком очевидно, що цей ланцюг повномасштабної дестабілізації потребує значного вливання фінансових ресурсів. Така загроза настання катастрофічного стану в економіці має враховуватися у фінансовій політиці держави.

До теперішнього часу з початку повномасштабного нападу Росії на Україну, економіка та фінансова система функціонували в «ручному» режимі управління для оперативного реагування на безпрецедентні виклики. Така організація роботи економічного блоку виконавчої влади забезпечила стабільність фінансово-економічної системи перших місяців війни. Цей тимчасовий успіх державного менеджменту мав і свою негативну ціну: жорстке обмеження на рух капіталу (валютні обмеження, ліміти на зняття коштів, неможливість вільного переведення великих обсягів капіталу); фіксація обмінного курсу національної валюти через оплату резервами НБУ; зниження податків, мита та зборів, що перекривалося емісією гривні.

Нині держава і суспільство в цілому поступово адаптується до умов військового стану. Економіка починає об'єктивно пристосовуватися до внесення змін у майбутню фінансово-економічну політику через перехід до ринкових механізмів управління воєнною економікою.

Світова економічна наука та практика вважає, що найбільш вагому роль в накопиченні нових грошей і забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів відіграє банківська система, яка, в першу чергу, продукує нові гроші за допомогою кредитування власними ресурсами банків, запозиченими ресурсами через міжбанківський кредит і кредит НБУ, а також залучені ресурси домогосподарств, підприємницьких структур і фінансових інститутів. Головною перевагою банків є

їх унікальні можливості у трансформації грошових коштів, що перебувають на рахунках підприємницьких структур, цільових фондів у кредитні ресурси, які спрямовуються на розвиток економіки. Жодна фінансова інституція не має подібних функцій.

Особливе значення у відбудові післявоєнної економіки буде відігравати інвестиційний кредит, який є і буде основним джерелом фінансування інвестиційних проектів. Опосередковуючи всі стадії відтворювального процесу, інвестиційний кредит сприяє досягненню найвищої рентабельності виробництва і прибутковості капіталу, а також формуванню ресурсів для майбутніх інвестицій [15].

Автори колективної праці [16] зазначають, що за умов тривалої економічної кризи в Україні, кредит відіграє значну роль у відновленні діяльності підприємств, які тривалий час простоювали, допоможе їм розширити асортимент продукції, або поліпшити її якість, зробити цю продукцію конкурентоспроможною на внутрішньому і світовому ринках. З огляду на вищесказане, важливість кредиту не втрачає своєї актуальності і під час військової агресії Росії в Україні.

Ще у XVIII-XIX ст. була сформована капіталотвірна теорія кредиту (Ш. Коклен, М.П. Веселовський, Н.Я. Данилевський (XIX ст.), Й. Шумпетер, А. Ган (XX ст.) та інші), які були фінансистами та банкірами, сформувавши важливе значення ролі кредиту, його позитивний вплив на економічне зростання за рахунок капіталотвірного ефекту через спрощене запозичення на розширене відтворення, зростання зайнятості тощо. При цьому Й. Шумпетер зазначав, що «підприємництво – це здійснення нових комбінацій шляхом залучення благ з одних сфер і передача їх у нові, а суть кредиту – створення купівельної спроможності для передачі їх підприємству» [17].

Національний банк України (НБУ) ще з березня 2020 року для активізації грошей через банківське кредитування встановив нульову ставку резервування. Через два роки, у лютому 2022 року, цей норматив формування обов'язкових резервів в національній валюті підвищив до 2%, а в іноземній валюті до 12%. Утім, вже в березні НБУ повернув значення нормативів обов'язкового резервування до рівнів, які існували до ухвалення лютого рішення про їх підвищення [18]. Реально, на практиці, цей норматив сягає 30-40% через жорсткі нормативні вимоги НБУ. Це пряме блокування активного руху грошей в економіці і перекриття кредитних каналів в умовах військових дій. Тому комерційні банки здійснюють кредитування у невеликих обсягах і короткострокових термінах із неможливості передбачити фінансові ризики під час війни. Відтак, прибутки комерційні банки намагаються отримувати через інші канали та банківські послуги.

На грошовому ринку кредитування під час повномасштабної війни існує ще одна надзвичайно важлива проблема – значна частка непрацюючих кредитів (NPL). Пік цієї проблеми виник у жовтні 2018 року – кожен другий виданий кредит був непрацюючий, в грошовому еквіваленті це становило 666 млрд грн. [19]. Лідерами за цим показником були державні банки, які видавали кредити олігархічним та політичним кланам і наближеним до них бізнесовим компаніям. Також позики надавалися політичним партіям на фінансування виборчих кампаній. Якщо вибори досягали бажаної мети, то банки докапіталізовувалися, а якщо ні, то проблема повернення кредитів переходила до нової влади. В результаті кожен неповернений кредит є потенційним збитком банку, що суттєво обмежує його потенціал у кредитуванні реального сектора економіки. Недоотримання прибутку банк компенсує з працюючого кредиту за рахунок сумлінного позичальника через підвищені процентні ставки за кредити всім клієнтам. Велика ціна за кредит обмежує кредитування і гальмує рух коштів в економіку країни, а враховуючи, що під час війни очікується суттєве погіршення платоспроможності позичальників, може призвести до зростання втрат від кредитного ризику та частки NPL.

Базовими складовими фінансової політики є податкова, бюджетна та монетарна політики, які у взаємозв'язку комплексно впливають на формування фінансових ресурсів у різних секторах економічної системи. Вони є інструментом досягнення основної мети функціонування фінансової політики – економічного зростання, під яким розуміється досягнення необхідного рівня й одночасно високого темпу економічного розвитку у довгостроковому періоді.

Однією із найбільш обговорюваних проблем протягом усього періоду існування незалежної держави – України є рівень досконалості та ефективності податкової системи в умовах формування цивілізованої конкурентоспроможної економіки. Ефективна податкова система за своєю сутністю має відображати та враховувати різноманітні інтереси: державні (усіх рівнів бюджетної системи), приватних інвесторів, професійних учасників фінансового ринку [20].

В умовах війни ефективна реалізація мобілізаційної фінансової політики в економічні процеси тісно пов'язана з наявними важелями її реалізації через ставки податків та зборів, податкових пільг, мита, різних платежів тощо. Саме за допомогою інструментів податкового регулювання держава може реально забезпечити дієву мотивацію для створення фіскального простору функціонування бізнесу, мотивації для внутрішніх інвесторів і припливу іноземних інвестицій. Таким чином, це

забезпечить зростання зайнятості, доходів, експорту продукції з високою часткою доданої вартості і, відповідно, податкових доходів до бюджету. Це вкрай важливо для зменшення загроз у сфері фінансової безпеки в умовах функціонування воєнної національної економіки. І, навпаки, агресивна податкова політика буде провокувати тінізацію економіки, негативно позначиться на стані фінансової безпеки та відбудеться підрив економічних стимулів для функціонування реального сектора вітчизняної економіки. Цілком очевидно, що система податкового регулювання має бути збалансованою, враховувати потреби у фінансуванні державних видатків і, в той же час, стимулювати інвестиційну активність, підтримувати високий рівень попиту на фінансові активи. Відтак, на нашу думку, необхідно переглянути теоретичні підходи до формування стимулюючих функцій податкової політики через оптимізацію норм і правил з позиції мінімізації трансакційних витрат у фінансовому і реальному секторах економіки у воєнний і поствоєнний час.

Дискусія щодо зміни філософії податкової політики через проведення податкової реформи в Україні то посилюється, то послаблюється ще з 90-х років ХХ ст. Якщо проаналізувати існуючу законодавчу базу щодо оподаткування, то можна зробити висновок, що її зміст ґрунтується на тотальному контролі за доходами громадян і бізнесу, які дадуть відповідь через перенос своїх активів за межі держави. В результаті виграє наш одвічний ворог – Росія, тому що нове законодавче забезпечення боляче вдарить по вітчизняним флагманам промисловості – металургії, нафто- і газовидобувній галузі, ІТ-індустрії, яка тільки зароджується, малому і середньому бізнесу. Також від недосконалих реформ виграють європейські владні інститути, які піклуються про свої національні корпорації, щоб вони працювали у своїх країнах і не переміщали свій бізнес у країни, що розвиваються. Новим членам ЄС вони ставлять правові перепони і процедури, які, по суті, блокують прихід в Україну великого західного бізнесу.

У цьому контексті зарубіжний досвід оподаткування є необхідним і корисним для України і, в той же час, просте копіювання може бути не тільки ефективним, але і шкідливим. В умовах військової агресії важливо враховувати не тільки позитивний результат, а також ризики, які неминуче будуть існувати в процесі функціонування воєнної економіки, де у фінансово-економічних відносинах суб'єктів досить багато загроз і невизначеностей.

Квітень 2022 року для бюджетно-податкової політики із початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну став найкритичнішим періодом. Фіскальні резерви були вичерпані, надходження до бюджету становили половину довоєнного рівня, що створило напружену ситуацію з його виконанням. Дались взнаки погіршення економічної ситуації внаслідок надання податкових і митних пільг на початку війни. Прогнозується, що дефіцит бюджету по результату фінансового року може сягати 25% ВВП держави [21].

Такий масштабний дисбаланс бюджету профінасувати неможливо через великі видатки на оборону, підтримку населення і бізнесу, що є свідченням надзвичайних проблем державних фінансів і прорахунків у фінансовій сфері в цілому.

Надання фінансових ресурсів з-за кордону через міжнародну підтримку іноземних інститутів вистачає лише на часткове покриття дефіциту бюджету, тому залучення Україною додаткового зовнішнього фінансування має бути стратегічним завданням влади на наступне десятиріччя. Зокрема, головними інструментами фінансової підтримки України може бути створення Європейським Союзом багаторічного фонду допомоги нашій країні, перерозподіл спеціальних прав запозичень країн – членів МВФ на користь України тощо.

Для ефективної фінансової політики у воєнний і післявоєнний час важливе значення набуває проведення реальної радикальної податкової реформи в державі. Адже протягом усього існування України, як самостійної держави, відбулося становлення і реформування податкової системи в середовищі, котре позбавляло можливості, насамперед, зростання ділової та підприємницької активності суб'єктів господарювання в національній економіці в цілому. Відсутність рівних правил гри та постійний податковий тиск заважали розвитку ринкової цивілізованої економіки, а також довіри суспільства до постійних реформувань податкової системи, незважаючи на існування Податкового Кодексу України, який має велику кількість позитивних і одночасно негативних рис. Насамперед, стара модель оподаткування гальмувала мотивацію добросовісних платників податків, забезпечувала вкрай нерівномірний їх розподіл, в результаті чого існував великий податковий тиск на малий і середній бізнес. Дані недоліки є ключовою проблемою існуючої податкової системи. Податковий Кодекс, який був прийнятий у 2011 році, не вирішив проблеми щодо звільнення від сплати ПДВ, що негативно вплинуло на стимулювання економічної діяльності вітчизняного бізнесу і зниження ціни на продукцію та послуги. Суттєвим недоліком даного Кодексу є відсутність інвестиційних податкових знижок і кредитів, що широко практикуються в країнах ЄС. Також

недостатніми є амортизаційні відрахування з прибутку підприємств в процесі використання ними сучасних високотехнологічних засобів виробництва в порівнянні з окупністю виробничого обладнання у розвинених країнах. Вказані недоліки оподаткування стали ключовою вадою суттєвого недофінансування військово-промислового комплексу України в повному обсязі.

В умовах війни однозначно існує нагальна потреба реформування фінансової політики через революційні зміни у податковому навантаженні на економіку України за рахунок відходу від принципу фіскалізму у податковій політиці через регуляторний потенціал. Нова податкова ідеологія повинна враховувати реальне життя пересічних громадян і бізнесу країни через польові дослідження, а не розробку податкових законів у кабінетах влади і академічних інститутів.

Критична ситуація з державними фінансами в умовах воєнної економіки вимагає прискореної реалізації нової податкової реформи. Відповідно в державі повсякчас ведеться щодо даної важливої національної проблеми діалог між представниками влади і бізнесу. Прогнозується реалізувати податкову реформу по формулі «10-10-10», що передбачає 10% – податок на прибуток, 10% – ПДФО, 10% – ПДВ. В межах реформи планується підняття воєнного збору до 3%, майже повне скасування пільг і суттєве посилення відповідальності за порушення податкового законодавства. Також розглядається ідея запровадження додаткового збору на імпорتنі товари орієнтовно в розмірі 10% [22]. Однак, слід відзначити, що запровадження такого збору призведе до здорожчення імпорتنих товарів першої необхідності – ліків, палива, електроніки та ін., що не виробляється в Україні. Додатковий імпорتنий збір ще більше стимулюватиме обсяги контрабанди і корупції, які є і нині базовою складовою тіньової економіки.

Аргументи на підтримку змісту податкової реформи задовольняють бізнес і владу, але в межах широкої дискусії в суспільстві залишається питання, чи зможе лібералізація оподаткування гарантувати прискорений високотехнологічний розвиток економіки України, а також, яка буде реакція країн ЄС і США на створення податкового офшору на економічному просторі держави. На наш погляд, податкову політику потрібно розглядати комплексно, поєднуючи з промисловою політикою і цілями фінансово-економічної політики в цілому.

Висновки. В статті запропоновано й обґрунтовано нове поняття – мобілізаційна фінансова політика в умовах військового стану, як форма реалізації фінансових відносин у взаємодії та інтеграції державних фінансів, фінансового ринку і фінансів реального сектору, за якої відбувається мобілізація, перерозподіл і спрямування фінансових ресурсів на одну або кілька пріоритетних цілей, зокрема на оборонний комплекс країни. Ефективне втілення державних пріоритетів і цілей в реальну практику воєнної економіки тісно пов'язані з наявними важелями їх реалізації. Вибір цих важелів, їх пріоритетність знаходиться в прямій залежності від динамічних, непрогнозованих, негативних тенденцій, що супроводжують екстремальні умови впливу воєнних дій на національну економіку. В результаті фінансовий механізм їх застосування об'єктивно в умовах непередбачуваності економічних відносин буде змінюватись з метою нарощування обсягу фінансових ресурсів у дохідній частині військового бюджету.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Токар, В.В. Мобілізаційний розвиток національних економік в умовах глобалізму: монографія / В.В. Токар. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 21.
2. Татаренко Н.О. Мобілізаційний варіант забезпечення конкурентоспроможності соціально-орієнтованої економіки ринку / Н.О. Татаренко // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія у 2 т. – Т. 2. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 145-154.
3. Служба тематичних тлумачних словників [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дан. – Режим доступу: <https://www.glossary.ru> – Назва з екрану.
4. Економічна політика / Кер. авт. кол. О.О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 8.
5. The Theory of public choice-II / Edited by J.M. Buchanan, R.D. Tollison. – University of Michigan Press, 1984. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=bX3TbknHJj8C&oi=fnd&pg=PA1&dq=theory+of+public+choice&ots=SrJfoPq_cA&sig=1Hfc8lGgGC14x_4tjKLdhXOB_Is&redir_esc=y#v=onepage&q=theory%20of%20public%20choice&f=false – Назва з екрану.
6. Смагін, В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: Монографія / В.Л. Смагін. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 185.

7. Смагін, В.Л., Ільченко, В.Ю., Малахова, Ю.А. Заплітна, Т.В. Дослідження інституціональних закономірностей розвитку фінансового ринку в нерівноважних економічних системах // Вісник Національного транспортного університету. – 2022. – Вип. 2 (52). – С. 257-268.
8. Юхименко, П.І. Сучасні тенденції і стратегія фінансової політики України // Фінанси України. – 2005. – №10. – С. 101-105.
9. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / Ф.О. Ярошенко, Т.І. Єфименко та ін. – К. : НДФІ, 2004. – С. 2015-2016.
10. Лазебник, Л.Л. Сутність та компоненти фінансової політики // Фінанси України. – 2006. – №1. – С. 66-73.
11. Опарін, В.М. Фінанси (загальна теорія). – К. : КНЕУ, 2001. – С. 48.
12. Як українська економіка пережила 2022 рік [Електронний ресурс] // BBC News Україна. 24 грудня 2021. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64008306>. – Назва з екрану.
13. ВВП країни за підсумками року впаде на третину: відновлення розпочнеться з II кварталу 2023 – НБУ [Електронний ресурс] // Економічна правда. 29 липня 2022. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/29/689788/> – Назва з екрану.
14. Кількість біженців з України після 24 лютого уже перевищила 9 млн осіб – ООН [Електронний ресурс] // ЕСПРЕСО. 13 липня 2022. – Режим доступу: <https://espresso.tv/kilkist-bizhentsiv-z-ukraini-pislya-24-lyutogo-uzhe-perevishchila-9-mln-osib-oon>. – Назва з екрану.
15. Майорова, Т.В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі активізації в Україні: монографія / Т.В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2013. – С. 123, 129.
16. Гроші та кредит: підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазебко та інш.; за заг. ред. М.І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 490.
17. Шумпетер, Й. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С. 160-169, 216-217.
18. Скасовано рішення про підвищення обов'язкового резервування [Електронний ресурс] // Національний банк України. 9 березня 2022. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/skasovano-rishennya-pro-pidvishchennya-normativiv-obovyazkovogo-rezervuvannya>. – Назва з екрану.
19. Проблемні борги банків: як швидке зменшення частки непрацюючих кредитів може стати проблемою для всіх [Електронний ресурс] // Економічна правда. 10 серпня 2021. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/10/676755/>. – Назва з екрану.
20. Крамар, О. Яких змін потребує податкова система України? [Електронний ресурс] / О. Крамар // Український тиждень. 29 серпня 2022. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/iakykh-zmin-potrebuie-podatkova-systema-ukrainy/>. – Назва з екрану.
21. Інфляційний звіт [Електронний ресурс] // Національний банк України. 27 жовтня 2022. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ochikuye-spoivilnennya-inflyatsiyi-ta-zrostannya-ekonomiki-z-nastupnogo-roku--inflyatsiyi-zvit>. – Назва з екрану.
22. Новий договір між бізнесом і владою, – експерт пояснив особливості податкової реформи "10–10–10" [Електронний ресурс] // 24 канал. 20 серпня 2022. – Режим доступу: https://24tv.ua/business/ilon-mask-ne-naybagatsha-lyudina-sviti-reyting-forbes-2022-ocholyuye_n2213690. – Назва з екрану.

REFERENCES

1. Tokar V.V. *Mobilizatsiynyy rozvytok natsional'nykh ekonomik v umovakh hlobalizmu* [Mobilization development of national economies in the conditions of globalism]. Kyiv, KNEU, 2009. P. 21.
2. Tatarenko N.O. *Mobilizatsiynyy variant zabezpechennya konkurentospromozhnosti sotsial'no-orijentovanoyi ekonomiky rynku* [A mobilization option for ensuring the competitiveness of a socially-oriented market economy]. *Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu v umovakh hlobalizatsiyi ekonomichnoho rozvytku – Management of international competitiveness in the conditions of globalization of economic development*. Volume 2. Kyiv, KNEU, 2006. P. 145-154.
3. Sluzhba tematychnykh tlumachnykh slovnykiv (Service of thematic explanatory dictionaries). *Elektron. tekst. dan. – Electron. text. Da*. Available at: <https://www.glossary.ru> (Accessed 15 January 2023).
4. *Ekonomichna polityka* [Economic policy]. Kyiv, KNEU, 2005. P. 8.
5. Buchanan, J.M., Tollison, R.D. *The Theory of public choice-II*. University of Michigan Press, 1984. Available at: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=bX3TbknHJj8C&oi=fnd&pg=PA1&dq=theory+of+public+choice&ots=SrJfoPq_cA&sig=1Hfc8lGgGCl4x_4tjKLdhXOB_Js&redir_esc=y#v=onepage&q=theory%20of%20public%20choice&f=false (Accessed 16 January 2023).

6. Smagin, V.L. *Formuvannya ta rozvytok finansovoho rynku v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky: Monohrafiya* [Formation and development of the financial market in the conditions of the transformational economy: Monograph]. Kyiv, KNEU, 2008. P. 185.
7. Smagin V.L, Ilchenko V.Yu, Malakhova Yu.A., Zaplitna T.V. *Doslidzhennya instytutsional'nykh zakonomirnostey rozvytku finansovoho rynku v nerivnovazhnykh ekonomichnykh systemakh* [Research of institutional laws of financial market development in nonequilibrium economic systems]. *Visnyk of the National Transport University* [Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu], 2022, issue 4 (52), pp. 257-268.
8. Yukhymenko P.I. *Suchasni tendentsiyi i stratehiya finansovoyi polityky Ukrainy* [Modern trends and strategy of financial policy of Ukraine]. *Finance of Ukraine* [Finansy Ukrainy], 2005, issue 10, pp. 101-105.
9. Yaroshenko F.O., Yefimenko T.I. and others. *Derzhavna finansova polityka ta prohozuvannya dokhodiv byudzhetu Ukrainy* [State financial policy and budget revenue forecasting of Ukraine]. Kyiv, NDFI, 2004. P. 2015-2016.
10. Lazebnyk L.L. *Sutnist' ta komponenty finansovoyi polityky* [Essence and components of financial policy]. *Finance of Ukraine* [Finansy Ukrainy], 2006, issue 1, pp. 66-73.
11. Oparin V.M. *Finansy (zahal'na teoriya)* [Finance (general theory)]. Kyiv, KNEU, 2001. P. 48.
12. Yak ukrayins'ka ekonomika perezhyla 2022 rik (How the Ukrainian economy survived 2022). BBC News Ukrayina – BBC News Ukraine. December 24, 2021. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/29/689788/> (Accessed 15 January 2023).
13. VVP krayiny za pidsumkamy roku vpade na tretynu: vidnovlennya rozpochnet'sya z II kvartalu 2023 – NBU (The country's GDP will fall by a third at the end of the year: recovery will begin from the II quarter of 2023 – NBU). *Ekonomichna pravda – Economic Pravda*. July 29, 2022. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/29/689788/> (Accessed 15 January 2023).
14. Kil'kist' bizhentsiv z Ukrainy pislya 24 lyutoho uzhe perevyschyla 9 mln osib – OON (The number of refugees from Ukraine after February 24 has already exceeded 9 million people – UN). *ESPRESSO – ESPRESSO*. July 13, 2022. Available at: <https://espresso.tv/kilkist-bizhentsiv-z-ukraini-pislya-24-lyutogo-uzhe-perevishchila-9-mln-osib-oon> (Accessed 16 January 2023).
15. Mayorova T.V. *Investytsiynyy protses i finansovo-kredytne vazheli aktyvizatsiyi v Ukraini*. [Investment process and financial and credit levers of activation in Ukraine]. Kyiv, KNEU, 2013. P. 123, 129.
16. Savluk M.I., Moroz A.M., Lazebko I.M. et al. *Hroshi ta kredyt: pidruchnyk* [Money and credit: a textbook]. Kyiv, KNEU, 2009. P. 490.
17. Schumpeter J. *Doslidzhennya prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [Research on profits, capital, credit, interest and the economic cycle]. Kyiv, Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2011. P. 160-169, 216-217.
18. Skasovano rishennya pro pidvyschennya obov'yazkovoho rezervuvannya (The decision to increase the mandatory reservation was canceled). *Natsional'nyy bank Ukrainy – National Bank of Ukraine*. March 9, 2022. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/skasovano-rishennya-pro-pidvyschennya-normativiv-obov'yazkovogo-rezervuvannya> (Accessed 16 January 2023).
19. Problemni borhy bankiv: yak shvydke zmeshennya chastky nepratsyuyuchykh kredytiv mozhe staty problemoyu dlya vsikh. (Banks' problematic debts: how a rapid reduction in the share of non-performing loans can become a problem for everyone). *Ekonomichna pravda – Economic truth*. August 10, 2021. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/10/676755/> (Accessed 16 January 2023).
20. Kramar O. Yakykh zmin potrebuye podatkovaya systema Ukrainy? (What changes does the tax system of Ukraine need?). *Ukrayins'ky tyzhden' – Ukrainian week*. August 29, 2022. Available at: <https://tyzhden.ua/iakykh-zmin-potrebuye-podatkovaya-systema-ukrainy/> (Accessed 17 January 2023).
21. Inflyatsiynyy zvit (Inflation report). *Natsional'nyy bank Ukrainy – National Bank of Ukraine*. October 27, 2022. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ochikuye-spoilnennya-inflyatsiyi-ta-zrostannya-ekonomiki-z-nastupnogo-roku--inflyatsiyniy-zvit> (Accessed 17 January 2023).
22. Novyy dohovir mizh biznesom i vladoyu, – ekspert pojasnyv osoblyvosti podatkovoyi reformy "10-10-10". (A new contract between business and the government, the expert explained the features of the "10-10-10" tax reform). *24 kanal – Channel 24*. August 20, 2022. Available at: https://24tv.ua/business/ilon-mask-ne-naybagatsha-lyudina-sviti-reyting-forbes-2022-ocholyuye_n2213690 (Accessed 17 January 2023).

РЕФЕРАТ

Смагін В.Л. Мобілізаційна фінансова політика України в умовах військового стану / В.Л. Смагін, В.Ю. Ільченко, Ю.А. Малахова, О.М. Юркевич // Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки». Науковий журнал. – К. : НТУ, 2023. – Вип. 2 (56).

Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних підходів щодо аналізу мобілізаційної фінансової політики в умовах військового стану. Досліджено зміст поняття «мобілізація» як надання кому-небудь активного стану, зосередження сил та засобів для досягнення поставленої мети, що слугує додатковим стимулом і виконує консолідаційну роль. Сформовано визначення «економічної мобілізаційної моделі суспільства» як особливої форми соціально-ринкового господарства. Розглянуто тип економічних відносин в мобілізаційній економіці. Розкрито широке розуміння мобілізаційної фінансової політики, її ефективної реалізації в умовах війни.

Об'єкт дослідження – з'ясувати фінансово-економічний потенціал мобілізаційної фінансової політики в умовах війни.

Мета роботи – обґрунтування теоретичних засад та практичного втілення особливостей мобілізаційної фінансової політики в умовах військового стану та висвітлення підходів щодо розв'язання проблем нарощення фінансових ресурсів в національну економіку.

Методи дослідження. Теоретичною базою статті є сучасні теорії фінансів, зокрема праці зарубіжних і вітчизняних вчених із проблем функціонування державної фінансової політики. В статті застосовано сукупність методів наукового пізнання, основою яких є системний та синергетичний підходи згідно з якими всі економіко-фінансові процеси, пов'язані з функціонуванням, реалізуються у взаємозв'язку і взаєморозвитку.

Виявлено наявність суперечностей фінансової політики сучасній економіці монопольно-олігархічного типу, що об'єктивно вимагає ринкових та державних заходів по їх узгодженню.

Розкрито прямий вплив на ефективну реалізацію мобілізаційної фінансової політики в економічні процеси під час війни інструментів податкового регулювання.

Висвітлені передумови і прогнози щодо реалізації нової податкової ідеології через реформу по формулі «10-10-10».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: МОБІЛІЗАЦІЯ, ВОЄННА ЕКОНОМІКА, ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА, ІНСТИТУТ ВЛАДИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА, СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ, ПОДАТКОВА РЕФОРМА, ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА.

ABSTRACT

Smagin V.L., Ilchenko V.Yu, Malakhova Yu.A., Yurkevich O.M. Ukraine's mobilization financial policy in marital state circumstances. Visnyk National Transport University. Series «Economic sciences». Scientific journal. – Kyiv: National Transport University, 2023. – Issue 2 (56).

Article dedicated to complex theoretical and practical researches approaches of analysis of mobilization financial policy in conditions of marital state. Researched sense of word “mobilization” as giving someone active state, power concentration and means of reaching set purpose, which serves additional incentive and performs consolidation role. Formed definition of “economical mobilization model of society” as special form of social-market economy. Considered type of economical relationship in mobilization economics. Discovered wide understanding of mobilization financial politics, it's efficient realization in war terms.

Object of research – finding out financial-economic potential of mobilization financial policy in war terms.

Researches goal – justification of theoretical principles and practical realization features of mobilization financial policy in marital state terms and showing approaches to solving problem of rising financial resources in national economy.

Researches methods. Article's theoretical base is modern financial theories, especially works of foreign and national scientists with problems of functioning national financial policy. In article there is used complex of methods of scientific knowledge, basis of which is systematical and synergistic approaches according to which all economic-financial processes, connected with functioning, realize in cooperation and mutual development.

Discovered existence of difficulties between modern economy's financial policy of monopoly-oligarchic type, which obviously demand market and state's measures for their coordination.

Founded out straight impact on efficient realization mobilization financial policy in economical processes during war instruments of tax regulation.

Showed prerequisites and forecasts for realization of new tax ideology through reform according to the formula «10-10-10».

KEY WORDS: MOBILIZATION, WAR'S ECONOMY, FINANCIAL POLITICS, GOVERNMENT'S INSTITUTE, TAX SYSTEM, SYSTEM ANALYSIS, TAX REFORM, ECONOMICAL DEVELOPMENT, STATE SECURITY

АВТОРИ:

Смагін Володимир Леонтійович, Національний транспортний університет, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, e-mail: vlsmagin50@gmail.com, тел. +380672362722, Україна, 01010, м. Київ, вул. Омеляновича-Павленко 1, к. 241.

Ільченко Вікторія Юліанівна, Національний транспортний університет, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, e-mail: nika-ivg@ukr.net, тел. +380674795543, Україна, 01010, м. Київ, вул. Омеляновича-Павленко 1, к. 241.

Малахова Юлія Анатоліївна, Національний транспортний університет, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, e-mail: yu.malakhova@ntu.edu.ua, тел. +380677779337, Україна, 01010, м. Київ, вул. Омеляновича-Павленко 1, к. 242.

Юркевич Оксана Миколаївна, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, кандидат економічних наук, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, e-mail: ok.yurkevich@gmail.com, тел. +380980798501, Україна, 02000, м. Київ, вул. Дегтярівська 49г, к. 075

AUTHORS:

Smagin Volodymyr, National Transport University, Economics (Dr.), professor department of management, e-mail: vlsmagin50@gmail.com, tel. +380672362722, Ukraine, 01010, Kyiv, Mykhaila Omelianovycha – Pavlenka Str. 1, of. 241.

Ilichenko Victoria, National Transport University, Ph.D, associate professor department of management, e-mail: nika-ivg@ukr.net, tel. +380674795543, Ukraine, 01010, Kyiv, Mykhaila Omelianovycha – Pavlenka Str. 1, of. 241.

Malakhova Yulia, National Transport University, Ph.D., associate professor department of management, e-mail: yu.malakhova@ntu.edu.ua, tel. +380677779337, Ukraine, 01010, Kyiv, M. Omelyanovycha-Pavlenko Str. 1, of. 242.

Yurkevych Oksana, Ph.D, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, associate professor of the department of corporate finance and controlling, e-mail: yu.malakhova@ntu.edu.ua, tel. +380677779337, Ukraine, 02000, Kyiv, Degtyarivska Str. 49h, of. 075

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Терещенко О.О., доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київ, Україна.

Ложачевська О.М., доктор економічних наук, професор, Національний транспортний університет, завідувач кафедри менеджменту, Київ, Україна.

REVIEWER:

Tereshchenko O.O., Ph.D., Economics (Dr.), professor, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman, department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv, Ukraine.

Lozhachevska O.M., Ph.D., Economics (Dr.), professor, National Transport University, head of department of management, Kyiv, Ukraine.